

אורי כנרי

שמירת כספים*

ראשי פרקים:

הקדמה

א. שמירה במקום נעול

שמירה בתיבה

ב. שמירה בקרקע או בכותל

ג. מאילו נזקים צריך לשמור?

האם צריך לשמור מפני אש?

קביעת שכיחות הנזקים המחייבים שמירת כל חפץ

ד. שמירה על גופו של השומר

מתי מחוייב לשמור את הכסף על גופו בדרך?

ה. היתרים לנהוג שלא כפי הדין

אדעתא דהכי מפקיד

מפקיד לזמן קצר

סיכום

נספח: פקדון שנגנב משלוחו של שומר

הערות לפסק הדין

הקדמה

בדיני שמירה הנו מוצאים בנוסף לחיובים הידועים (שומר חינם שלא יפשע וכדו') גם פירוט של חובתו המדוייקת של השומר.

בדיני שמירת כספים מצאנו שההלכה מחמירה, אפילו בשומר חינם, לעומת דברים אחרים. מאמר זה עוסק בשאלה: מה הם הקריטריונים והדרישות ההלכתיות לשמירת כספים?

אשתדל לעמוד על מקור הדין והשתלשלותו, עד למציאות זמננו. אין המאמר מקיף את כל הדעות והמקורות בנושא, אלא הובאו בו היבטים שונים מהגמרא ומהראשונים, מהפוסקים ומספרי ש"ת. כמוכן שאין מטרת הדברים לפסוק הלכה למעשה, אלא רק לעיין בנושאי-ממון הנוגעים לחיי היומיום, ותקוותי כי מתוך שירבו המעיינים ויתקרבו הדברים אלינו, נזכה ליישםם כראוי.

* המקורות העיקריים: ב"מ מב ע"א; ש"ע ח"מ סי' רצא (הלכות פקדון), סעיפים: י, טו, טז, יח ו-כ.

הורתו של מאמר זה בלימוד ועיון במסגרת תכנית "עיון חושן-משפט" בישיבה, יחד עם הרב יהודה בהרב שליט"א, שגם עודדני לכתיבת המאמר. תודתי והוקרתי הרבה נתונים לו.

א. שמירה במקום נעול

במשנה העוסקת בשמירת-כספים מובאות שתי גירסאות. גירסת הרי"ף והרא"ש היא:

המפקיד מעות אצל חברו - מסרם לבנו ולבתו הקטנים, או נעל בפניהם שלא כראוי - חייב וכו'.

הנמוק"י כותב:

שהניחם בביתו ובתיבתו, ונעל בפניהם (-בפני הכסף) שלא כראוי. ושמעין מהכא, דדוקא משום שנעל שלא כראוי הוא חייב, הא כראוי - פטור.

גם הירושלמי הבין כך במשנה, והוא מביא שתי אפשרויות לשמירה:

- א. מתי אמרו שומר חינום נשבע ויוצא? בזמן ששימר כדרך השומרין: נעל כראוי, קשר כראוי, נתנתם בשידה ובתיבה ובמגדל וכו'.
- ב. נתנן במקום שנוהג ליתן את שלו: אם היה ראוי לשמירה - פטור, ואי לא - חייב.

בהבנת היחס שבין א' ל-ב' ישנם דעות שונות. נראה לי ש"ראוי לשמירה" הוא דווקא מקום נעול (ב' כולל את א'); אלא שלעיתים גם נעול, או דבר המצוי בתיבה, שידה או מגדל אינו ראוי לשמירה, כגון: כשחשוף לאש או לגניבות, ובמקרה זה צריך שמירה יותר מהנעילה.

גירסת רש"י והספרים שלנו במשנה היא:

המפקיד מעות אצל חברו, או שמסרם לבנו ולבתו הקטנים ונעל בפניהם שלא כראוי - חייב.

אפשר להבין בשלב זה, שלרש"י, כשנעל בפני ילדיו הקטנים כראוי יפטר, אף שהחפץ עצמו אינו שמור ובוודאי שאינו נעול, מפני שהסיכוי הקלוש שיאבדו אותו בתוך הבית לא יגרום לנו לאסור לתת להם. לגבי גניבה מסבירים הרא"ש בתוספותיו והמאירי, שנוכחות בניו ובנותיו הקטנים מונעת את הגנבים מלבוא, מפני שחוששים שיצעקו.

היה מסתבר, שלא רק כשהכספים צמודים לילדיו ונעל כראוי הוא פטור, אלא גם אם הניח בביתו, וילדיו הקטנים (או אף גדולים או הוא עצמו) נמצאים שם - תהיה זו שמירה טובה; ואף שמצד האמת אין זו נעילה בפני הגנבים כראוי, אלא רק בפני ילדיו שלא יצאו החוצה ויסתלקו משמירתם, בכ"ז נוכחות הילדים (או כל אדם שיש לו רשות למסור לו) שוות-ערך לנעילה כראוי מגנבים (לגירסת הרי"ף והרא"ש, אין אפשרות לתת לילדיו הקטנים, אף כשנועל בפניהם כראוי). אולם עדיין אפשר לומר, שאם לא ידעו הגנבים על נוכחות הילדים בבית, וכבר חדרו לביתו - הרי שאם הכסף מונח בבית הם עלולים לגנבו, ורק אם הוא ביד ילדיו הם ירתעו מלקחת מידם. כך משמע יותר מלשון תוספות-הרא"ש.

להלכה נפסק כגירסת הרא"ש והרי"ף. לגבי כספים ספציפית נפסק רק כ-ב' בירושלמי: "מניחם במקום שמניח מעותיו"; אך לכך נוסף: "ובמקום המשתמר כפי דרך המקום וכפי הזמן שהוא מפקיד". אלא שדברים אלו שייכים רק למקרים הבאים:

- א. במקום שאין מצויים גנבים שמחפשים אחרי הכספים¹ (עיין לקמן).
- ב. מפקיד כסף אצל חברו כדי שחבירו יתעסק בהם וירוויח².
- ג. הכספים מיועדים להוצאה שוטפת (כגון עובר-ושב), ולא לסחורה (עתודת-הון, חסכוניות וכדו') באופן שאין אדם עשוי להוציא מהן בכל יום³.

שמירה בתיבה

התשב"ץ (שר"ת ח"ד, סי' טז) כתב: "וכתבו האחרונים, שבזמן הזה אם הניחם בארז או במקום המשתמר כראוי ונעל כראוי - די בזה". מה הם גדרי "מקום המשתמר" לצורך שמירת כספים? האם מספיק בית? האם מספיקה תיבה, בלא בית? האם צריך גם בית, ובנוסף תיבה בתוך הבית? אם כן, האם על התיבה להיות נעולה, בנוסף לבית הנעול? האם צריכה התיבה להיות מברזל (כלומר: שלא יוכל לשוברה ולפורצה בקלות יחסית)?

בשר"ת מהרי"ל (החדשות, סי' קעד) דן במקרה שאדם שם כסף במגדל עץ לא נעול שהוא בתוך בית נעול כראוי. המהרי"ל מביא, ש"אע"פ שלא סגר המגדל איני מפשיעו". הוא מבסס זאת על המהרי"ת, שמביאו האשר"י (פ"ג, אות כא), שלא הזכיר סגירה אלא על בית, ולא על תיבה. ואלה דברי מהרי"ח שם:

אם שמר בחדר סגור ובתיבה, נראה דאדעתא דהכי מפקיד⁴.

ואומר המהרי"ל שם:

וכמדומה טעמא שיהא קצת סמוי מן העין.

אלא שדברי המהרי"ח אינם פירוש ישיר של המשנה והירושלמי, אלא יש פה גורם נוסף (שלעיתים קשה לבודדו מהדין), והוא: "אדעתא דהכי". יתכן שבלעדיו באופן עקרוני כן צריך לנעול את התיבה. ואכן בשר"ת מהריט"ץ (ח"א, סי' א) כתב שדרך השומרים לנעול בתיבה שידה ומגדל⁵.

הרמב"ן בחידושו על הסוגיא כתב:

ומזה נראה לי פירוש משנתנו ששינונו "נעל בפניהם שלא כראוי", שפירושו: בפני הכספים, ושמע מינה, הא נעל כראוי, כגון בשידה תיבה ומגדל המונחים בביתו במקום המוצנע, ורגיל ליתן בהם את שלו - פטור.

1. שר"ע ח"מ רצא, יח.

2. שם יט.

3. שם בביהגר"א, וראה רמב"ן, רא"ש ועוד ראשונים.

4. וראיתי שבתרומת הדשן (ח"א, סי' שלג) כתוב: "בחדר סגור ובתיבה סגורה".

הרי שעל התיבה להיות נעולה. אלא שיש כאן הוספה שלא ראיתי במפורש במקום אחר, והיא: לא מספיק שהתיבה תהיה בביתו (ולא בחוץ, כגון בחצר או ברה"ר), אלא שצריך שתהיה במקום המוצנע בביתו. הדבר מסתבר במיוחד לאור דברי הבבלי בכספים, שאין להם שמירה אלא בקרקע, כדלקמן, וסוגיית הגמרא בצריפי דאורבני, עפ"י דברי רש"י, כדלקמן.
הרא"ש אומר:

והא דירושלמי, דנתנו במקום שנוהג ליתן את שלו, אם ראוי לשמירה - פטור, מיירי בכיפת אבנים דמינטר מנורא ומגנבי, כמו שמירה בקרקע.

מדובר במצב שבו אין צורך לסגור בתיבה את הפקדון, אלא במקום זה כל החדר הוא מסתירו. תרוה"ד (ח"א, ס' שלג) דן במצב כזה, ומרחיב בתנאים:

אפילו לא היתה כיפה אלא הבית מקורה בעצים אין לחייבו אם אותו חדר מיוחד לנפקד לשמור בו כל חפציו היקרים לו, ואינו מניח להשתמש בו אלא בני-אדם הנאמנים לו, כה"ג חשיב מקום הראוי לשמירה, דהרבה בתים אין להם כיפת אבנים, ומסתמא גם המפקיד ידע כך, ואדעתא דהכי הפקיד.

הוא אומר ששמירה כזאת טובה אף לדעת הבבלי, שצריך לשמור בקרקע. התשב"ץ (ס' כו) אולי יחלוק על זה, ויאמר שצריך גם לנעול בתיבה. וז"ל:

כל שהארגז והבית נעולים במפתח יניחם וילך וכו', ואפילו היה בביתו ריקם.

לכאורה, לא כתוב במשנה או בגמרא שצריך שגם הבית וגם התיבה יהיו נעולים (כשאינו נמצא בביתו). יתכן שכך היה מנהג דרך השומרים בזמנו. דבר כזה הובא בשר"ת זכרון יוסף (ח"מ, ס' א):

וכל המפקיד על דעת המנהג בזמנו הוא מפקיד. והמנהג בזמנו להניח אפילו פקדון מעות צרורים בתיבה מסוגרת וכיוצא.

הוא דן שם על אדם שהניח בארגז עץ נעול, ולא בתיבת ברזל, בה מניח את מעותיו שלו, וכותב שזה מספיק. ועיין שם.

ב. שמירה בקרקע או בכותל

בגמרא (מב ל"א):

אמר שמואל: כספים אין להם שמירה אלא בקרקע.

ופירש רש"י:

דאם לא שמרם ונגנבו - פשיעה היא.

5. ראה מאירי ד"ה יראה לי, שהירושלמי דיבר על להצניע בתיבה ומפתח.

בהמשך מובא שצריך להטמין בקרקע בעומק טפח. מסקנת הגמרא היא:

והאידינא דשכיחי טפוחאי, אין להם שמירה אלא בטפח הסמוך לקרקע, או בטפח הסמוך לשמי קורה.

ומשמע שצריך להטמין לפי רמת חיפושם של הגנבים באותו הזמן. משום כך מסתברים דברי ר"י הברצלוני שקיבל מרבתי, שדברי שמואל נאמרו רק במקום שמצויים גנבים, ואם אינם מצויים חוזר דין המשנה, כדלעיל. כך נפסק בשו"ע (ה"רמ רצא, יח), שהוסיף גם: "ואנשים (וברא"ש: או אנשים) רמאים שמחפשים אחריהם", כלומר: כשישנם גנבים שטורחים לחפש. התשב"ץ מרחיב זאת: אם נראו סימנים אלו באיזה עיר, או אם דירת הנפקד חוץ לעיר, או אם יש שיבוש מלחמות או מצור על אותה העיר. אולי אם מצויים גנבים שרק עשויים לגנוב מה שיראו, אך אינם מחפשים - אין חיוב להטמין בקרקע. ב"פתחי החושן" (סק"ז) כתב:

וכתב בתורה"ד (סי' שלג) שאם הניח הפקדון במקום שאין עולה על דעת הגנבים שיש שם חפצים - אין זו פשיעה. ודבר זה צריך בירור ודקדוק דגול.

לפי זה נראה, שאם הניח בכספת, במקום שאין מצויים גנבים שיפרצוה, יפטר, למרות שהכספת גלויה לעין, שהרי אין הגנבים יכולים להגיע אל תכולתה, וממילא אין זו פשיעה, בדומה למה שכתב תרוה"ד.

כן נראה, שבמקום להטמין בקיר או בקרקע, יכול גם להפקיד בבנק. כתב ר"ת - והביאו הב"י, הסמ"ע וערוה"ש - ששמירת כספים בקרקע נאמרה דווקא בזמן הגמרא, שהיה להם בתים רעועים בשדה, אבל לנו עכשו אין צריך שמירה בקרקע. כלומר: בזמן הגמרא, גם בית סגור היה קל לפרוץ, כי היה רעוע⁷. אך אולי נפקא מינא בין היתר זה להיתר של ר"י הברצלוני, במקרה ששכיחים גנבים, אלא שהבית סגור כראוי וקשה לפרוץ אליו (כי אם קל לפרוץ הרי הבית בבחינת רעוע, וחוזר הדין למה שהיה בזמן הגמרא). ר"י הברצלוני יחייב להטמין בקרקע, ולפי ר"ת יוכל לשים בבית.

הגמרא מביאה גם יוצאים מהכלל, שבהם מודה שמואל שלא צריך להטמין בקרקע (או בכותל):

ומודי שמואל בע"ש בין השמשות, דלא אטרחוהו רבנן.
ואי שהא למוצ"ש שיעור למקברינהו ולא קברינהו - מחייב.
ואי צורבא מרבנן הוא, סבר דלמא מבעי ליה זווי לאבדלתא.

הרמב"ן מוכיח מכאן, שאף "מעוה הניתנים להוצאה כגון פרוטות וכיוצא בהם" (כסף קטן), ולא רק כספים, כלולים בדברי שמואל, שהרי מדובר על זוזים להבדלה.

6. והובא בפתחי תשובה (סק"ה), וכן ציין לו בחידושי רע"א לשר"ע.

7. תרוה"ד (סי' שלג) כתב שדין זה הוא כעין דברי ר"י הברצלוני.

כן משמע שכל הסוגיא עוסקת בזוזים. בכך דוחה הרמב"ן דיעה, האומרת שהירושלמי דיבר על מעות ואילו שמואל דיבר על כספים בלבד (דעת בעל העיטור). לענ"ד לא ברור מדוע ראייתו מוכרחת, משום שייתכן שהמשנה באמת מדברת על מעות להוצאה, ושמואל על כספים; אלא שגם בכספים - אם חושב שהמפקיד יצטרך מעות מתוכם להבדלה, מותר לו לעכב את קבורת כל הכספים, אף שבוודאי לא יצטרך לכולם, או את קבורת חלק מהכספים שמשער שיספיקו לו בכדי לפרוט לזוזים. או שמדובר במקרה שמפקיד כספים ומעות, שאז חייב לקבור הכל - גם את המעות; אך לא כשמפקיד רק מעות. גם לפי הסבר הראב"ד, שהצורבא מרבנן הוא הנפקד ולא המפקיד, והוא מעכב את הקבורה, כי הוא צריך לקנות בזוזי צורכי הבדלה והוא עסוק בכך⁸, יתיישבו הדברים כדעת בעל העיטור. א"כ לא מסתבר שמדובר במעות, כגון פרוטות.

ג. מאילו נזקים צריך לשמור?

הגמרא מביאה מקרה:

ההוא גברא דאפקיד זוזי גבי חבריה. אותביניהו בצריפא דאורבני (בית קטן עגול כמין כובע, שעושין צייד עופות לארוב. ושל ערבה היה. רש"י). איגנוב.
אמר רב יוסף (וכך נפסק): אע"ג דלעניין גנבי נטירותא היא, לענין נורא פשיעותא היא; הוה תחילתו בפשיעה וסופו באונס - חייב.

רש"י מפרש:

"לענין גנבי נטירותא היא" - אפילו בלא קבורה, שאין גנבים הולכין שם לגנוב, שאין ממון מצוי שם.
"תחילתו בפשיעה" - שמא תיפול שם דליקה ונמצא פושע שלא קברן.
"וסופו באונס" - שהרי נגנוב.

החיוב הוא רק כאשר יש קשר בין האונס והפשיעה, ואפילו קשר עקיף. כאן, אילו היה מגן מאש ע"י הטמנה בקרקע, היה זה גם מגן מפני גניבה באופן מקסימלי, אף שלא באופן זה חייב להגן.

נראה שאפשר גם להסביר אחרית מרש"י מדוע לעניין גנבים נחשב שמור. לרש"י, בגלל שבצריפא דאורבני אין מצויים גנבים. אבל נראה שאפשר לבאר, שבגלל שזוזי הם לא דבר שיש לחשוש מגנבים לגביו, והם גם לא נמצאים בצריפא דאורבני. יש כאן פשיעה לעניין נורא, מכיון שזהו מקום שעשוי להישרף בקלות. במילים אחרות:

8. מהסיפור המובא בגמרא בהמשך, על בן שנתן לאמו זוזי, ג"כ אין ראייה, מפני שאפשר לומר שמדובר על זוזי שאינם להוצאה, ואם מדובר על מעות להוצאה, קשה מדוע שתקבור את שלו? שהרי הבן אומר: "דכי אמינא לה דדידי נינהו טפי מזדהרא בהר", כלומר: שיותר היתה צריכה להיזהר ולקבור בקרקע. כמו כן, מהמקרה של צריפא דאורבני, שמוזכרים בו זוזים, ג"כ אין הוכחה, אם נפרש כדלקמן.

המקרה שנשנה כאן בצריפו דאורבני, אין בו כדי ללמד על חיוב ההטמנה של זוזי בקרקע אלא במקום שעשוי להישרף. אין מכאן ראייה שגם בבניין רגיל צריך להטמין (גם) זוזי העומדים להוצאה. כך יסבור אולי בעל העיטור. הרמב"ן יסבור שאם במקום שמצוי שנשרף, הדין שונה, וחוששים להטמין גם זוזי העומדים להוצאה. במקרה כזה גם במקום שמצויים גבין צריך לחזוז ולהטמין.

האם צריך לשמור מפני אש?

ראה בדרישה ובפרישה (טור רצא, סק"ז), שהבין מדברי הטור, שדין זה דווקא משום ש"דרך האש לשלוט בצריפא" (סעיף ו בטור), והוא נשרף בקלות בבת אחת, וא"א להציל את הכסף:

משמע דסבירא ליה, דמה שאמר: "כספים אין להם שמירה אלא בקרקע", אינו אלא לגבי חששא דגנבי, אבל לנורא (אש) לא חיישינן, ואפילו הניחו בבית, בבניין של עץ, דנורא מילתא דלא שכיח הוא. ואף כי אתא נורא יכולים להצילו במהרה. ורק לגבי צריפא דאורבני נחשב פשיעה אם לא שמר מהאש, כ"ל.

ובפרישה כתב, שתקנו חכמים תקנה אחרת, שיטמין בקרקע מפני האש בצריפי דאורבני. כראיה הוא מביא את הגמרא, שמתייחסת לשמירה בקרקע, ואומרת: "והאידינא דשכיחי גשושי, אין להם שמירה אלא בשמי קורה". הקורה, שהיא בד"כ מעץ, הרי נשרפת, ובכל זאת לא חששו לשמור בתוכה כספים. הדרישה אומר זאת גם בפירושו על הש"ע, בסמ"ע, ומשמע שם בדבריו שמכריע כך. כן הביאו נתיבות המשפט (חידושים, סק"ד). אף מהרמב"ם אפשר היה להבין כן, שהרי הוא פירש את המקרה של צריפי דאורבני, שהניח -

במחיצה של קנים והיו טמונים בעובי המחיצה, ומאחר שלא טמנם בקרקע או בכותל בניין - פושע הוא (הל' שאלה ופקדון, פ"ד ה"ו).

אולם הפרישה (שם) מבין שדעת הרמב"ם היא אחרת. בדרישה הוא מסביר, שנראה שהפוסקים שלא הזכירו חשש אש ביחס לכספים (ובכללם הרמב"ם) סוברים שאגב החשש מגנבים, שבגינו הצריכו לטמון בשמירה מעולה, חששו גם כן לאש, ותיקנו שלא יטמנם אלא בקרקע. ולא בשמי קורה, ולא בכותל בטפח הסמוך לשמי קורה, אלא רק בקרקע; אלא שאחר כך, כשבאו הרמאין וחיפשו בקרקע, לא מצאו תקנה אחרת כי אם להטמין בשמי קורה או בכותל. ובזמננו, שאין חשש גנבים (הכוונה למצב שאין מצויים גנבים), לא חששו הפוסקים להצריכו לטמון בקרקע רק בגלל החשש מאש.

הדרישה אומר שמרש"י ומהרי"ף משמע, שיש שני טעמים לצורך להטמין בקרקע: חשש מאש וחשש מגנבים. כלומר: אין החשש מאש בא רק אגב חשש מגנבים, אלא הוא בעל מעמד משלו.

אם כן ברור שיש להבין מדוע דווקא בכספים חוששים לאש. הדרישה מביא שהטעם הוא:

לא תיקנו קבורה אלא לגבי כספים, לפי שמשאו קל, וגם אין הקרקע מאבדו, מה שאין כן בדברים אחרים.⁹

המרדכי (פרק המפקיד, סי' רפ) כתב שכשנתן במקום המשתמר מאש ומגנבים פטור, והוא לומד זאת מכך שרב יוסף לא חשש אלא לאש ולגנבים. לפי דבריו, צריך לחשוש גם מפני אש, ואם כן גם במקום שאין שכיחי גנבים. לכן אין צורך למטמין בקרקע, אך יצטרך להטמין בקרקע מטעם אש, או לשים במקום שנשמר מאש, כגון: כיפה של אבנים.

המרדכי לא הביא את דברי הגמרא שבמקום ששכיחי גשוי צריך לשים את הכספים בקורה במקום בקרקע, ואולי בגלל שהוא הולך לשיטתו, שצריך לשמור מאש, שהרי קורה אינה נשמרת מאש.

שאר הפוסקים הביאו שאפשר לשים בקורה.

נראה שלפי הבנת הרמב"ם (הל' שאלה ופקדון, פ"ד ה"ו), שכתב שהמעשה היה שהטמינו הזוזי במחיצת הקנים של הצריפא דאורבני, באופן שלא היו גלויים, יש ראייה שגם מעות צריך להטמין, כפי שהביא הרמב"ן.

קביעת שכיחות הנזקים המחייבים שמירת כל חפץ

מלבד הדינים המיוחדים לכספים, יש צורך בשמירה גם מדברים אחרים, כפי שצריך בשמירת כל חפץ.

הרא"ש כותב, שאפילו כספים אפשר לשים בכיפה של אבנים, שנשמרת מאש ומגנבים¹⁰, כמו שמירה בקרקע. נראה שצריך לשמור מכל נזק שסביר שיקרה, כגון: פגיעה ממים¹¹, ילדים קטנים שיתעסקו, או גם אנשים שבטעות יקחו כי יחשבו שהחפץ של הנפקד.

מה תיחשב סבירות לענין זה? אולי אפשר לומר, שאם הסבירות היא כשל גניבה, אבידה ואש (או סבירות גדולה יותר) שמוזכרים בגמרא, הרי שחייב לשמור מזה; ואם הסבירות פחותה משל גניבה ואבידה - פטור.

9. נימוק זה הובא כבר ברמב"ם, בשם מקצת גאונים, ברא"ש ועוד.

10. לפי"ז בימינו, בכל בנין מאבנים יוכל לשים, אף בלי שיהיו שם אמצעי גילוי וכיבוי-אש. אלא שבכ"ז צ"ע, אם הניח במקום שאינו מיוחד לכך, אלא במקום שיש בו דברים דליקים רבים (כגון: בסלון, בחדר שינה, במחסן בגדים וכדו'), שהוכח כי הם נשרפים במהירות אף שהבנין בנוי מאבנים, שאינם חומר דליק.

11. וכן מצאתי במהרי"ק, שורש קנג, שנשאל לגבי אדם שהניח חיטה, והיא נרטבה ממים, שחדרו דרך הגג. המהרי"ק חיב בפשיעה, משום שהדבר ידוע שעשויים בתים לדלוף, וסתם גגות חתורים הם אצל גשמים, כפי שסתם דלתות חתורות הם אצל כלב.

ד. שמירה על גופו של השומר

המשנה (מב ל"א) אומרת:

המפקיד מעות אצל חבירו, צרם והפשילן לאחוריו... - חייב, שלא שימר כדרך השומרים.

משמע מהמשנה, שאם צרם לפניו - פטור. הגמרא דורשת את הפסוק "וצרת הכסף בידך", שנאמר בקשר להליכת אדם לירושלים עם כספי מעשר-שני: "אע"פ שצוררים - יהיו בידך". מהפסוק משמע, שהכסף צריך להיות צרור בחבילה, כלומר: יהיה אסור להחזיקו, כשטרות ומטבעות, ביד. מסתבר שטעם הדבר, משום שאז יש סבירות גדולה יותר שחלק מהכסף או כולו יפול מידו, והוא לא ישים לב לכך, ולא ירימו¹². אמנם גם כשהכסף צרור בחבילה, יש סיכוי שכל החבילה תיפול מהיד, ובכ"ז זה הותר, משום שבוודאי ישים לב; ואף שאולי לא יוכל להרים, כמו כשנפל לתהום וכו'. כן יש בדברים משום היתר לא להצניע את הכסף על הגוף בתוך או מתחת לבגדים, אלא להחזיק בגלוי ביד, ואף שכך עלול הדבר לבא לידי גניבה, כי גנבים רואים ומתפתים לגנוב.

לסיכום: אף על החששות שיש כשהכסף ביד, הן מחשש אבידה והן מחשש גניבה - הותר הדבר.

ה"מ, וכך הביא להלכה השו"ע, פוסקים:

המפקיד כספים אצל חבירו בדרך להוליכם לביתו, או ששלח עמו מעות ממקום למקום - צריכים שיהיו צוררים ומונחים בידו או קשורים כראוי על בטנו מכנגד פניו.

מכאן ברור שאם קשרם כראוי מאחוריו זה לא מספיק, אלא צריך שיראה את הכסף. אולם קשה: אם הכסף מתחת לבגדו, ממילא הוא אינו רואה אותו, ואם כן מה לי מאחורי פניו מה לי כנגד פניו?! מסתבר, שגם כשלא רואה, עדיין הוא מרגיש אם הכסף נופל או נגנב מלפניו יותר מאם הוא מונח לאחוריו. וכך כותב המב"ט (סי' שמב):

שמה יותר קשר-הסודר הקשור באזור או קשר המעות הצרורין בו, ולא ירגיש, מפני שהוא לאחוריו.

יש להסתפק מה הדין בתיק שתלוי על הכתפיים, כילקוט, כי לא מצוי שיפול ממנו כסף. אולם בפשטות מהמשנה משמע שאסור.

אמנם המב"ט, וכן אחרים, הזכירו שאפשר לשים בכיס. אך נראה שאין לשים כסף בכיס לא-עמוק, שיש סיכוי שיפול ממנו, אלא צריך שיהיה בגדר "קשורים". כן

12. שוב ראיתי בשו"ת התשב"ץ (ק"ד, ס' טז), שמדייק כן בדברי הרמב"ם, וכותב שהטעם הוא שלא ישכח ויפול מידו. אך בהמשך כותב, שבמבט שני נראה שאם הניחם בידו דווקא, מבלי שצוררו בסדין, אדרבא - נראה דהוה שמירה מעולה.

אין לשים ארנק בכיסים אחוריים לא סגורים. הגאון הרב וזנר¹³ אומר שישים בכיסים אחוריים סגורים או בכיסים פנימיים, אך לא בקדמיים.

בשר"ת גבול יהודה (חח"מ, סי' ס) כותב, שהנחה בכיס החיצור של בגד עליון (כגון מעיל) היא פשיעה גמורה מצד שנקל מאד לגנוב משם, וגם מצד שנוהגים לפשוט בגד כזה בכניסה לבית, והשומר עלול לאבדו בשעת הפשיטה.

ביחס לשאלה אם הכסף צריך להיות צרור כשהוא בכיס, כתב בתשובת "שיבת ציון" (סי' צט), ומובא ב"פתחי תשובה" (רצא, סק"ה), שלכרוך השטרות בכרך נייר ולהניחו בכיס שבחיקו, מקום שמניח מעותיו, נחשב פשיעה, כי מנהג העולם לצרור את השטרות בתוך אמתחת עור (ארנק), ואותה לתת בתוך כיסו שבחיקו. אם לא עשה כן, אלא הניח בכיסו, ואפילו בתוך כרך נייר, נחשב פשיעה, משום שאדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה, "ומחמת דקותן ומעט הכמות המה קלים, ויכולים הניירות להישמט וליפול ארצה בלי הרגשה".

ב"פתחי החושן" כתב, ששמירה מינימלית כעין זה צריך אף כששומר מעותיו כדי לסחור בהם, או להמציא לו כשיצטרך, כלומר: כששומר באופן זמני (מצב בו כאשר השומר בביתו איננו חייב להטמין בקרקע, אלא כפי שכתוב במשנה).

מה יעשה כשהכסף רב, ואין אפשרות לשמור על גופו, כדין המשנה? מה"דברי ריב"ת" (סי' ס) משמע, שבמיוחד כשסך המטבעות מועט יש חיוב לשמור על גופו, והרב אליהו כץ כותב¹⁴, שמשמע שתלוי הדבר בכמות הכסף, ואם אפשר לשים על גופו - חייב. הוא מפנה גם למהרשד"ם (ח"ב, סי' תמא).

יש להסתפק אם במקרה שיש כמות גדולה יהיה חייב לשמור על גופו חלק מהסכום, ככל שיוכל, ואת השאר - במקום אחר, כגון: תיק; או שבמקרה כזה יוכל לשמור את כל הכסף שלא על גופו, ואין לו חיוב להפקיד ולשמור בשני מקומות.

הרב יהודה בהרב אמר לי, שנראה בפשטות שאין חייב לשמור מה שיוכל על גופו, כיון שגם המפקיד שיער שקרוב לוודאי שהשומר לא יוכל לשמור הכל על גופו, ובכל זאת לא חילק את הכסף שהפקיד לשתי חבילות. אם כן, על דעת כן נתנו לו, שישמור הכל שלא על גופו.

לא ברור מה הדין, אם מחזיק חבילה (או תיק) בידו, ומפשילה לאחוריו: האם גם זה בגדר המשנה: "צורם והפשילן לאחוריו", וחייב¹⁵, או שזה בגדר של: "יהיו בידך", ופטור? מבחינת אבידה, נראה שאין הבדל בין אם החפץ ביד מקדימה או ביד ומופשל לאחור, כי בשניהם ישם לב כשיפול; אולם מבחינת גניבה, מסתבר שכאשר החפץ מאחור, ישם פחות לב כשייגנב (כייסים!), וכשהחפץ מלפנים - א"א שלא לשים לב לכך.

הר"מ והשר"ע פוסקים, שכל ה"ל הוא רק כשמפקיד כספים אצל חברו להוליכם לביתו, או ששלח עמו מעות ממקום למקום עד שיגיע לביתו ויקברם כראוי. יוצא,

13. קובץ "מבית לוי", ד, תשרי תשנ"ד, עמ' נו.

14. קובץ "מבית לוי", ח (תשרי תשנ"ו), עמ' קד, אות ו.

15. ראה שם, עמודים קג-קד, שדן בתיק-יד, ומבין מדברי רש"י: "צורן" - בסודרו והפשילן לאחוריו, שזה גם כשמחזיק תיק-יד. וכן מבין בכמה שר"תים, עיין שם דבריו באורך.

שרק כשאינ ברירה אחרת, משום שהוא הולך בדרך, רשאי להחזיק ביד או לקשור מלפנים. נשאלת השאלה: האם לא צריך להטמין במכוניתו (כשאינ גנבי מכוניות מצויים) כשנוסע בה - כפי שמובא בהלכה - כדי להוליך את הכספים לביתו או ממקום למקום, ויוצא לזמן מועט מהמכונית? שמא מכונית היא כבית שעדיף להטמין בו מאשר לשאת על גופו (כלומר: בוודאי לא כשנמצא בגופו במכונית, אלא כשיוצא ממנה; ומסתבר שגם כשלא קובר בקרקע¹⁶). ואולי הדין הוא דווקא לקוברם כשיגיע לביתו, ואין לחייבו אף להטמין בלי לקבור במקומות זמניים (כגון מכונית) כשהוא בדרך, משום טירחה.

מדברי הר"מ והשר"ע משמע שבדרך אפשר לנהוג בשתי הצורות: צרורים בידו או קשורים על בטנו. ערוך השולחן מחלק בין מוליך למקום קרוב למוליך למקום רחוק: אם המקום קרוב - צריך שיהיו צרורים ומונחים בידו; ואם המקום רחוק - צריך שיהיו קשורים על בטנו מכנגד פניו.

יש לברר מה יסוד חילוק זה. האם בעצם עדיף שיחזיק בידו, אלא שבדרך רחוקה לא הטריחוהו כל כך, ויש לו רשות לקשרם כראוי וכו'; או הפוך: בעצם עדיף שיקשרם כראוי וכו', אלא שבדרך קרובה לא הטריחוהו כל כך לקשור, ויש לו רשות להחזיקם בידו. ושמא יש להבין שאין כאן רק היתר למצב זה או למצב השני, אלא אלו חיובים שונים לשני המצבים בדווקא, ואין רשות לבחור כיצד ישמור. והנה, אם נאמר שיש רשות להחזיק בידו, ובעצם עדיף לקשור וכו' - הסברא תהיה אולי שכל שמחזיק בידו, הדבר חשוף לעין כל, ופרצה קוראת לגנב שישודד או יחטוף ממנו. אמנם יש לשאול מה בכך, אם יבוא לסטים מזויין הרי נחשב לאונס ופטור! אלא שאולי יהיה הדבר תלוי בשאלה אם אדם מחוייב למנוע מצב של לסטים מזויין מלכתחילה.

לעניין חוטפים שיכולים לחטוף מידו. מצאנו בתשובה מהר"ט (חחר"מ, סי' קטו), והביאו ב"פתחי החושן" (סק"ז):

ונראה בעיני, שבמקום ששכיחי אנשי החיל ששומטים מיד בני אדם - פשיעה היא להוליך בידו כסף או זהב, כי אם עבר ורמס וטרף אין מציל.

ואפשר לומר, שדווקא חומסים כאלה, וכשמצויים, חייב להישמר מפני גזלתם, אולם לסטים מזויין, שבא עם כלי זיין ומאיים על השומר שאם לא יתן לו את הכסף או החפץ יפגע בו - הרי שזה אונס.

ואולי באמת רק במקום ששכיחי ליסטים מזויין יצטרך לקשור כראוי וכו', אך באופן רגיל יוכל להחזיק ביד, ואין לחשוש מפני ליסטים.

ואם נאמר שיש רשות לקשור, אך עדיף למעשה להחזיק ביד, הסברא תהיה שכאשר קושר, עלול החפץ להישמט, ולא ישים לב, ואילו מידו לא יישמט, ואם כן - בדרך-כלל ישים לב לכך.

גם אם נבין שיש כאן חיוב שונה במצבים שונים, עדיין אפשר שלמעשה עדיף שיחזיק. הסברא היא: בדרך רחוקה - אין כוונת הדין שאנו לא מטריחים את השומר,

16. אולי במכונית, ההטמנה בין כריות-המושבים בעומק היא כהטמנה בקרקע.

אלא אנו חוששים שאם יחזיק בידו הוא יתעייף, או יאבד את תשומת ליבו, ויניח מידו או שיישמט מידו. לכן השמירה הטובה היחידה היא שיקשור. ואילו בדרך קרובה אין חשש כזה, ולכן יחזיק בידו.

מתי מחוייב לשמור את הכסף על גופו בדרך?

הש"ך (רצא, סקכ"ו) אומר, שמשמע מהטור ומהמחבר שתמיד צריך לשמור על גופו בדרך, אך הוא מביא תשובת ר"ש, שכתב שגם בזה אם הניח במקום שמניח מעותיו פטור (ומוסיף שכך נראה קצת מדברי הסמ"ע). כלומר: במקום ובזמן שגנבים לא מצויים בדרך - לא צריך לשמור דווקא על גופו. בימינו, כשנוסע אדם במכונית, לא שכיחים גנבים שיגנבו מהמכונית בעודו בתוכה, ולכן נראה שיכול שלא לשים דווקא על גופו. כמו כן באופנוע ובמקומות שלא שכיחים גנבי-מכוניות, יתכן שכאשר יוצא השליח מהרכב, יהיה מותר לו להשאיר את הכסף ברכב נעול. נראה שצריך גם שלא יהיה הכסף עצמו גלוי לעין¹⁷.

ה. היתרים לנהוג שלא כפי הדין

אדעתא דהכי מפקיד

באשר"י הביא את דברי מהרי"ח, ביחס להיתרו של ר"י הברצלוני, להניח במקום שהוא מניח את מעותיו, שאם שמר בחדר סגור ובתיבה, נראה דאדעתא דהכי מפקיד. בשו"ת תרוה"ד (ח"א שלג) הסביר:

נראה שרוצה לומר, דכיון שיודע המפקיד שאין הנפקד רגיל לשמור שום דבר כלל כי אם בענין זה - מעיקרא אדעתא קמפקיד.

וכתב שם גם:

אם המפקיד רואה שמיד שומר שלא כמו שצריך, ולא מיחה בו, הרי קיבל השמירה ההיא והשומר יפטר. ואפילו אם לא רואה, אלא יודע שרגיל לשמור שם או באופן זה - מעיקרא אדעתא דהכי מפקיד.

בשו"ת מהרי"ל החדשות (סי' קעד) מצינו, שמספיקה ידיעה בקשר למנהג הכללי, ואין צורך בידיעה ספציפית לגבי השומר. וזה לשונו:

וכן מנהג האינדא, שיהיה כל אחד מניח את שלו בחדרים סגורים, אפילו בלא שום תיבה, כיוון שהאינדא תדיר מתעסקים במעות, ויש לדמות לזה ש"כל המפקיד על דעת אשתו ובניו הוא מפקיד", שכיוון שכל אחד יודע בחבירו מה דרכו במעותיו.

17. וראה עוד בנספח אות א' לגבי אופנוע.

מפקיד לזמן קצר

בש"ת המב"ט (שמא) כותב באופן כללי, לא רק על כספים:

פקדון שהוא צריך להיות מזומן לעת מצוא, לא היה חייב לטרוח להניחו תוך תיבה, אפילו היה כראוי להניחו בתיבה. ונלמד מע"ש, שכתב הרמב"ם, שכל שהוא צורך הפקדון שלא לשומרו מיד שמירה מעולה פטור.

הוא לומד זאת מההיתר שהובא בגמרא לשהות מלהטמין כספים בקרקע במוצ"ש, וכפי הבנת הרמב"ם (שאלה ופקדון פ"ד, ה"ה), אולי יצטרך המפקיד לקנות בכסף צרכי הבדלה. המשנה-למלך (שם) אומר שאין דברי המב"ט נראים אצלו. ובש"ת התשב"ץ (ח"ד סי' טז):

כל פקדון שצריך שיהיה מזומן ביד השומר כדי להמציאו לבעליו, אין השומר חייב לטרוח להניחו במקום נעול, כמו שהיה חייב אם היתה שמירתו לזמן ארוך, כמו שפסק המב"ט ז"ל.

אך יש מי שכתב, שזהו רק אם צריך להמציא את החפץ לבעליו מיד; אך אם צריך להמציאו לזמן מועט - מה לי זמן מועט ומה לי זמן ארוך, וצריך לנעול. התשב"ץ שם בעצמו כותב גם לשון "שעה אחת":

שמירת הפקדון הוא כפי זמן שמירתו שיש לו לשמור. כי דין מי שנמסר בידו חפץ לשומרו לזמן ארוך, אינו שווה למי שנמסר בידו פקדון לשומרו שעה אחת להחזירו לבעליו. כי הנפקד לזמן ארוך צריך להיזהר בכל התנאים הנזכרים בגמרא לשמירת הפקדון, אבל הנפקד לפי שעה אינו צריך.

דבריו אמורים לא (רק) לגבי שמירה בביתו, אלא לגבי שמירה על גופו, כלומר: לזמן מועט אינו צריך לשמור דוקא בידו או צרור מלפניו.

סיכום

לדעת ר"י הברצלוני (נפסק בשו"ע), במקרה שאין מצויים גנבים שעשויים לחפש אחר הכסף ולגנובו; ואולי אפילו אם רק שעשויים לגנוב מה שיראו, אך לא לחפש; או שנמצאים בבית שבו הכספים אנשים שאינם נאמנים לו, וכל-שכן שנאמנים לו - יש להצניע את הכסף בתיבה וכדו' ולנעול אותה. הרמב"ן אומר שצריך לשים אותו במקום מוצנע בביתו. השומר וכל שאר האנשים הולכים מהמקום - יש לנעול את החדר או הבית, ואז גם אפשר שהכספים לא יהיו בתיבה.

כך יש לנהוג אם הכספים מיועדים להוצאה שוטפת, או בכדי שהשומר יתעסק בהם להרוויח. אם מצויים גנבים שעשויים לחפש אחר הכסף ולגנובו, דין הגמרא הוא שיטמין בקרקע או בקיר בעומק טפח.

תלמיד-חכם אחר בן-זמננו, כתב בספרו "פתחי החושן" (סי' קיז):

ונראה שבזמננו ודאי אין דרך לשמור בקרקע, אלא שמכיון שדרך בני-אדם להפקיד כספים בבנק, אפשר שחזר דין שמירה להפקיד בבנק. ונראה שאין צריך לפתוח חשבון מיוחד, ויכול להפקיד בחשבון שלו.

משמע מדבריו שכיום אנשים מפקידים כסף על דעת שישמרם בבנק, ולכן יש חיוב לשומרם שם, גם כשאינן מצויים גנבין שמחפשים אחריהם, כלומר: לא מדין קרקע. ויש לסייג שבדרך-כלל אנשים מפקידים רק סכומי כסף גדולים, ולא סכומים קטנים. אם כן, בסכומים קטנים שייך דין קרקע, ולחלופין ההיתר של ר"י הברצלוני. הדין הרב עזרא מצרי שליט"א כותב¹⁸ שבימינו הכל בחזקת שמצויים שם גנבים, וצריך לשים את הכסף בבנק.

18. "דיני ממונות", י"ס, תשל"ה.